

DYSKURS JAKO ZDARZENIE KOMUNIKACYJNE*Waldemar Żak**Opiekun naukowy – Ewa Maj, prof. dr.hab.**Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*

Wzrost zainteresowania dyskursem wiąże się z wieloma istotnymi zmianami, wśród których największe znaczenie ma rewolucyjna zmiana w obrębie nauk humanistycznych i społecznych, nazwana zwrotem lingwistycznym. Współcześnie publikuje się w różnych dziedzinach setki prac, w których widnieje słowo dyskurs. Śmiało można powiedzieć, że jest to ostatnio jedno z najpopularniejszych pojęć w naukach humanistycznych [11].

Profesor Instytutu Języka Polskiego UŚ Bożena Witosz zwraca uwagę, że termin dyskurs nie został jeszcze jednoznacznie określony, a o zmianie perspektyw badawczych decyduje przede wszystkim stale ewoluująca rzeczywistość językowa i kulturowa [7].

Jako że dyskurs jest formą zachowania społecznego, „która uczestniczy w kształtowaniu świata socjalnego” [12, c. 24], analiza dyskursu – to nie tylko metoda badawcza, ale według socjologów P. L. Bergera i T. Luckmanna, mechanizm konstruowania rzeczywistości socjalnej [10]. Według medioznawcy Macieja Mrozowskiego, „dyskurs jest sposobem posługiwania się językiem na poziomie powyżej zdania lub jego obrazowego równoważnika i obejmuje zarówno środki werbalne jak i niewerbalne. (...) powstaje i rozwija się w toku praktyki komunikacyjnej określonej części społeczeństwa (...), która za pomocą swoistych konstrukcji językowych oraz reprezentacji rzeczywistości wyraża i przekazuje spójny zestaw znaczeń dotyczących ważnego dla niej obszaru spraw (...)” [5, c. 22]. Dyskurs jest pouczający dla przyszłych dziennikarzy, pokazuje bowiem możliwości podejścia do tematu, formy i język przekazu oraz wpływu na odbiorcę. Co ważne, dyskurs wywołuje także różnorodne emocje, zarówno pozytywne, jak i negatywne, co ma duże znaczenie dla kształtowania tożsamości etnicznej lub wrogich działań wymierzonych w jakąś grupę [6].

Pojęcie dyskursu formułowane jest według podstaw teoretycznych van Dijka – jako zdarzenie komunikatywne, w którym ludzie używają języka, by przekazać różne idee i przekonania. Odbywa się w ramach pewnych sytuacji społecznych, a komunikacja w interakcji, która zachodzi między jej uczestnikami, stanowi źródło analizy dyskursywnej. Analiza dyskursywna powstaje w dwóch płaszczyznach – krytycznej i jakościowej. Jednak są to płaszczyzny połączone wspólnym zadaniem, gdyż, według Ruth Wodak, „analiza dyskursu daje ogólne ramy pojęciowe na potrzeby badań społecznych ukierunkowanych problemowo”. Van Dijk pisze o potrzebie zdroworozsądkowego rozumienia dyskursu jako punktu wyjścia do poważnego teoretycznego opisu tego pojęcia. Jest ono ściśle związane z potocznym rozumieniem dyskursu jako języka w użyciu, języka publicznych wystąpień albo najogólniej – języka mówionego czy sposobów wypowiedzania się [9, c. 9-10].

Według Stanisława Gajdy termin dyskurs jest treściowo nieostry i niedookreślony, podobnie jak wiele innych pojęć w dziedzinie humanistyki. Postępem w badaniach lingwistycznych i w badaniach nad komunikacją językową w ogóle pozwala badaczowi przyjąć perspektywę komunikacyjno-kulturową i przejść od ujęcia języka w sposób statyczny do ujęcia dynamicznego. Dlatego według Gajdy dyskurs to wydarzenie komunikacyjne, a „Terminem tym zwraca się uwagę na funkcjonalne aspekty tekstu rozpatrywanego w kontekście (kto?, jak?, kiedy?, dlaczego?, itd.), tj. na uczestników komunikacji i zarazem użytkowników języka, którzy komunikują swoje przekonania i emocje, zanurzeni w bardziej kompleksowe wydarzenia (sytuacje) społeczno-kulturowe” [3].

W ujęciu niemieckiego filozofa Jürgena Habermasa dyskurs rozpatrywany jest przede wszystkim jako społeczna forma komunikacji – traktowany jest przede wszystkim jako rodzaj argumentacji. Habermas przedstawił zestaw warunków, które musi spełniać dyskurs rozumiany jako narzędzie kształtowania harmonijnego współżycia społecznego. Warunki te obejmują osiągnięcie zgody między partnerami komunikacji społecznej – w działaniach spornych, w wymianie argumentów i stanowisk, w prezentacji odmiennych punktów widzenia [2].

Współczesna polska badaczka problematyki dyskursu i gatunku Maria Wojtak w pojęciu dyskursu widzi „całokształt praktyk komunikacyjnych związanych z określoną dziedziną ludzkiej aktywności” [8, c. 17]. Za jego wyróżniki uznaje: sposób prezentacji tematu, stosunek do prezentowanego świata, cele przekazu, relacje nadawczo-odbiorcze, czas i miejsce zdarzenia komunikacyjnego, system etyczny oraz gatunek. Do parametrów dyskursu zalicza: dziedzinę tematyczną (globalne oraz cząstkowe tematy, a także sposoby ich prezentowania); dziedzinę ontologiczną (obraz świata oraz świat odzwierciedlany,

czyli stosunek rzeczywistości do świata dyskursu); dziedzinę funkcjonalną (cele komunikacyjne, czyli dominujące illokucje); dziedzinę wypowiedzeniową (czas oraz miejsce komunikacji, a także związki nadawcy i odbiorcy); dziedzinę aksjologiczną (system zwalczany oraz przyjęty system wartości); dziedzinę konwencji gatunkowych oraz podkreśla, że w dyskursie podstawowymi elementami są nadawca i odbiorca.

Próbie zdefiniowania dyskursu podjęła także Anna Duszak, której zdaniem „dyskurs obejmuje całość danego aktu komunikacji, a więc zarówno określoną werbalizację (tekst), jaki i czynniki pozajęzykowe, które jej towarzyszą, tj. przede wszystkim określoną sytuację użycia oraz jej uczestników” [1, c.19].

Margot Heinemann i Wolfgang Heinemann w pojęciu dyskursu widzą komunikacyjny byt zależny od kontekstu. Wskazują w związku z tym na konieczność poszukiwania i eksponowania zjawisk komunikatywno-pragmatycznych w dyskursie [4].

Bibliografia

1. Duszak, A. Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa, Warszawa 1998.
2. Dyskurs. Polskie encyklopedie humanistyczne ENCENC <https://encenc.pl/dyskurs/> (data dostępu : 09.03.2020)
3. Gajda, S. Współczesny dyskurs naukowy, [w:] Dyskurs naukowy – tradycja i zmiana, red. S. Gajda, Opole 1999.
4. Heinemann, M. Heinemann W., Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text – Diskurs, Tübingen 2002.
5. Mrozowski, M. Media masowe. Władza, rozrywka i biznes, Warszawa 2001.
6. Nijakowski, L.M. Analiza dyskursu na temat mniejszości narodowych i etnicznych w polskich mediach, [w:]. Ośrodek Racjonalistyczno-Sceptyczny im. De Voltaire’a «Racjonalista». <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4820> (data dostępu : 02.03.2020)
7. Witosz, B. Dyskurs i stylistyka, Katowice 2009.
8. Wojtak, M. Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej prasy, Lublin 2010.
9. van Dijk, T. Badania nad dyskursem [w:] Dyskurs jako struktura i proces, praca zbiorowa pod red. Teuna A. van Dijka, przeł. G. Grochowski, Warszawa 2001
10. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М., 1995
11. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография. – Тамбов, 2007.
12. Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков, 2008.